

Marijan Mandac

NEDJELJA U RANOME KRŠĆANSTVU

Neposredni povod što se zaustavljamo pri razmatranju smisla i značenja nedjelje u drevno kršćansko doba vezan je uz papu Leona Velikoga kojim se sada bavimo. Leon je sastavio najstariji popis dobara koja je Bog ljudima udijelio na nedjeljni dan. Smatrao je da je svijet u cjelini počeo oplojavati i trajati s danom nedjelje. Krist je u nedjelju svladao smrt i živ izišao iz groba. Apostoli su u nedjelju konačno poslani na sve četiri strane svijeta da svim ljudima navijeste veselu vijest spasenja. Isus je na duhovsku nedjelju Duha Svetoga darovao čitavoj svojoj Crkvi. Svi su spomenuti događaji povjetili dan koji nazivamo nedjeljom. Nije pak iz navedenoga teško zamijetiti da se Leon u svome popisu uglavnome držao predaje koju je o nedjelji zamijetio u Svetome pismu i kod pisaca koji su mu prethodili.¹

Prvi dan

Da razumijemo vjerojatno najiskonskiji naziv za nedjelju, valja nam krenuti od nekih židovskih naznaka. Židovi su jedino za sedmi tjedni dan posjedovali posebnu riječ. Zvali su ga "sabat". Otuda je zacijelo nastao grčki naziv σαββατον i σαββατα. Čita se i u Novome zavjetu. Židovska riječ "sabat" kao i grčka σαββατον označava sedmi dan kao glavni, najvažniji i svetiji dan židovske sedmice. Ali se ista riječ također može odnositi i na

1. Usp. J. GAILLARD, *Dimanche*, Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique (= DSp), 3(1967), 955-956.

čitavi tjedan. Ostali se dani određuju rednim brojevima u odnosu na "sabat". Stoga se govorilo: prvi dan po suboti, drugi dan po suboti, treći dan... itd. To je ostavilo traga i u kasnijem crkvenom govoru. U odnosu na nedjelju ponedjeljak je *feria secunda*, utorak *feria tertia*, srijeda ... itd. Morali smo prethodno kazati da možemo shvatiti najdrevniji naziv za nedjelju. Nalazi se u 1 Kor 16,2 i Dj 20,7. Na tim mjestima čitamo izričaje: $\mu\alpha \sigma\alpha\beta\beta\alpha\tau\omicron\nu$ i $\mu\alpha \tau\omega\nu \sigma\alpha\beta\beta\alpha\tau\omicron\nu$. Izričaji su, očito, hebraizmi. U njima $\mu\alpha$ zapravo znači $\pi\rho\omega\tau\eta$. Prema tome, riječ je o danu koji je "prvi poslije subote". To je, bez dvojbe, naša današnja nedjelja.

Točno je da se u 1 Kor 16,2 ne spominje nikakvo bogoslužje. Ali izričaj "prvi (dan) po suboti" ne može ništa drugo označavati nego nedjelju. To je za Korinćane naročit i poseban dan. U društvu je, doduše, početak radnoga tjedna, ali je za kršćane dan kada kroz tjedan prikupljenim milodarima za siromahe, potrebne i bolesne djelotvorno provode u djelo bratsku ljubav. Iz 1 Kor 16,2 nije teško zaključiti da je običaj skupljanja milodara i njihovo izručenje u nedjelju kada se vjernici okupljaju na euharistiju dobro poznat i najšire prihvaćen. Kasnije će se vjerojatno na temelju 1 Kor 16,2 uspostaviti prikupljanje pomoći za vrijeme same euharistije.

O nedjelji je riječ i u Dj 20,7. Tu je izričkom spomenuto da se "prvoga sedmičnoga" dana na kršćanskome sastanku "lomi kruh" i "govori". Nedvojbeno se pod tim ima pred očima nedjeljna euharistija i propovijed. Čini se da je izričaj "lomljenje kruha" (Dj 2,42) jedan od osnovnih novozavjetnih naziva za euharistiju. Vjerojatno je bio drag onodobnim kršćanima jer im je dozivao u svijest njihovo zajedništvo, prisnost i ljubav. Za istim stolom kruh lome međusobno najbliži. U tome lomljenju tuđinci nemaju dijela. Kršćanima lomljenje kruha doziva u pamet Posljednju večeru. Tada je Isus "razlomio kruh" (Mt 26,26). Svaka je euharistija Posljednja večera. Na svakoj se lomi kruh oprostajne gozbe. Posljednja večera sav svoj smisao prenosi u svako euharistijsko "lomljenje kruha". Nije teško zamisliti da su prvi kršćani rado euharistiju zvali "lomljenje kruha" ukoliko ih je sjećala na Kristov križ. U euharistiji se kruh "lomi". To lomljenje jamačno dočarava stanovitu muku i patnju i samu smrt. Euharistijsko "lomljenje" doziva u pamet Kristovo tijelo koje se prikazuje na križu. Tako se po euharistijskome "lomljenju kruha" u euharistiju pretače spasenjska snaga žrtve koju je Krist prikazao na Veliki petak. Ovdje se također treba sjetiti učenika iz Emausa. Oni su Uskrsloga tek onda prepoznali kada im je "razlomio kruh" (Lk

na "sabat" i dan... itd. na nedjelju morali smo i. Nalazi se αββατον i α zapravo ubote". To

služje. All go nedjelju, ie, početak n milodari- oratsku lju- odara i nji- stiju dobro 1 Kor 16,2 se "prvoga ori". Ned- vijeđ. Činl ozavjetnih ia jer im je im stolom aju dijela, ada je Isus večera. Na voj smisao isliti da su sječala na o dočarava ' doziva u istijskome lju je Krist z Emausa, kruh" (Lk 24,30). Tako se euharistija kao "lomljenje kruha" veže i uz uskrsnuće. Uskrsna se milost stječe po kruhu koji se "lomi" u euharistiji.

Najdrevnije poimanje nedjelje pruža činjenica što je Isus uskrsnuo upravo u "prvi dan sedmice". Tako kažu sva četiri evanđelja. Pri tome se služe istim izričajima koje kao nedjeljnu naznaku čitamo u 1 Kor 16,2 i Dj 20,7. To nije teško provjeriti u Mt 28,1; Mk 16,2; Lk 24,1 i Iv 20,1. Očito je, dakle, da su kršćani stali slaviti "prvi dan" kako bi se sjećali Gospodnjega uskrsnuća. Uostalom, Krist se, prema Iv 20,26, također nedjeljom ukazivao apostolima. Židovi su slavili subotu kao uspomenu na dovršeno stvaranje svijeta. Kršćani slave "prvi dan poslije subote" kao dan novoga i konačnoga stvaranja koje je za sve počelo Kristovim uskrsnućem, a za nj je i dovršeno njegovim izlaskom iz groba.²

Naziv za nedjelju "prvi sedmični dan" već spominje Justin.³ Također su ga prihvatile kršćanske zajednice koje su govorile sirijskim jezikom. Ipak je uskoro gotovo u potpunosti iščeznuo iz kršćanske uporabe. To smatramo velikom. Zaboravom se naziva "prvi dan" izgubila neposredna sveza između nedjelje i dana Isusova uskrsnuća. Kristovo je pak uskrsnuće sa svojim spašenijskim značenjem najdublji razlog uspostave kršćanske nedjelje. Naziv je vjerojatno prešao u zaborav zbog svoje izričajne složenosti i židovske sub- tinje podloge.

2. O nedjelji kao prvome danu, usp.: H. DUMAINE, *Dimanche*, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et liturgie (= DACL), 4(1920), 858-859.887-888; E. DUBLANCHY, *Dimanche*, Dictionnaire de théologie catholique (=DTC), 4(1939), 1309; J. GAILLARD, *Dimanche*, 949; G. DELLING, ημερα, Theologische Wissenschaft (=ThW), 2(1960), 953; J. GAILLARD, *Où en est la théologie du dimanche*, Maison-Dieu (=MD), 83(1965), 12; W. RORDORF, *Liturgie, foi et vie des premiers chrétiens*, Paris, 1986; W. RORDORF, *Domenica*, u *Dizionario patristico e di antichità cristiane* (=DPAC), 1(1982), 1010-1011; W. RORDORF, *Settimana*, DPAC, 2(1984), 3174-3175; W. RORDORF, *Der Sonntag*, Zürich, 1962, 190-202; W. RORDORF, *Origine et signification de la célébration du dimanche dans le christianisme primitif*, MD, 148(1981), 120-121; L. KOEP, *Sonntag*, Lexikon für Theologie und Kirche (=LThK), 9(1964), 897; J. HÉRING, *La première épître de saint Paul aux Corinthiens*, Neuchâtel, 1959, 152; C. CALLEWAERT, *La synaxe eucharistique à Jérusalem, berceau du dimanche*, Ephemerides theologiae Lovanienses (=EThL), 15(1938), 37-43; M.G. GLAZEBROOK, *Sunday*, Encyclopedia of religion and ethics (=ERE), 12(1921), 103; W.J. SHERZER, *Sunday*, New catholic encyclopedia (=NCE), 13(1967), 797-799; P. JOURNEL, *Le dimanche et la semaine*, u *L'dimanche*, EThL, 15 (1938), 37-43; M.G. GLAZEBROOK, *Sunday*, ERE, 12(1921), 103; W.J. SHERZER, *Sunday*, NCE, 13(1967), 797-799; P. JOURNEL, *Le dimanche et la semaine*, u *L'Église en prière*, IV, Desclée, 1983, 24-25; C.S. MOSNA, *Storia della domenica dalle origini fino agli inizi del V secolo*, Roma, 1969, 6-17; H. RIESENDFELD, *Sabbat et Jour du Seigneur*, Fest. Th.W. Manson, 1959, 210-217; M. VUGDELIJA, *Božje zapovijedi: putokaz autentičnoga življenja danas?!* Zagreb, 1989, 73-74, 78-79.

3. *Dial*, 41,4; PG, 6,569 A. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 859 bilj. 3; C.S. MOSNA, *Storia*, 28; A. BENVIN, *Nedjelja kao dan euharistije kroz povijest do danas*, Bogoslovska smotra (=BS), 40(1970), 16-17.

Gospodnji dan

Otk 1,10

U Otk 1,10 gotovo sa sigurnošću saznajemo kako su kršćani maloazijskih prostora nazivali "prvi tjedni dan". Oslovili su ga κυριακη ημερα. Taj će naziv kasnije i službeno prevagnuti u Crkvi. Postat će u grčkome i latinskome kršćanstvu redovito ime za nedjelju. U čitavome Novome zavjetu nedjelja se naziva "Gospodnjim danom" jedino u Otk 1,10. Ipak smo dužni priznati da ne bismo bili sigurni da je u Otk 1,10 riječ o nedjelji da se naziv "dan Gospodnji" kao nedjeljna naznaka nije veoma rano svuda udomaćio u ranome kršćanstvu. Uostalom, neki stručni tumači drže da u Otk 1,10 uopće nije govor o nedjelji već o "danu" koji kao sudnji i posljednji dan pripada isključivo "Gospodinu" koji će toga "dana" suditi žive i mrtve. Red je ipak dodati da tumači redovito s cijelom iskonskom predajom izriču "dan Gospodnji" iz Otk 1,10 smatraju nedjeljnim nazivom. Taj se dan zove Gospodnjim jer se toga dana slavi "Gospodnja večera" kojom se vjernici sjećaju uskrsnuća svoga Gospodina.

Pridjev κυριακος koji čitamo u Otk 1,10 nastao je od imenici κυριος. Znamo pak da se imenica κυριος u smislu posvemašnjega gospodara koji ima neograničenu vlast u Starome zavjetu pripisivala Jahvi, među poganima njihovim božanstvima, a u Novome zavjetu veoma često Isusu Kristu. Inače pridjev κυριακος nije poznat Sedamdesetorici. Zauzvrat, dobio ga pozna helenistički grčki. Redovit je kada se govori o državnoj upravi. Tada u službenim ispravama znači "carski", "vladarski" ili "kraljevski". U cijelome Novome zavjetu κυριακος susrećemo jedino u Otk 1,10 i 1 Kor 11,20 gdje je riječ o euharistiji kao "večeri Gospodnjoj". U Otk 1,10 nedjelja se naziva "danom Gospodnjim" jer je taj dan između svih dana na poseban način posvećen Kristu koji je κυριος u svojoj zajednici. Nedjeljom kršćani na izniman način slave Gospodina kojemu priznaju posvemašnju vlast nad sobom, svijetom i nad poviješću. Možemo dodati da se u Maloj Aziji prvi mjesečni dan nazivao "vladarevim danom". Možda su maloazijski kršćani nedjelju nazivali "Gospodnjim danom" da pokažu kako vjeruju, ljube i ufaju se u svoga vlastitoga Gospodina. Za njih je to isključivo⁴ uskrsnuli Isus Krist.

4. O Otk 1,10 usp.: H. DUMAINE, *Dimanche*, 860-862.888-889; J. GAILLARD, *Dimanche*, 949; W. FOERSTER, *Κυριακος*, ThW, 3(1957), 1095-1096; J. GAILLARD, *Théologie*, 12; W. RORDORF, *Liturgie*, 44-45. 62-63; L. KOEP, *Sonntag*, 897; R.H. CHARLES, *The Revelation of St. John*, I, Edinburgh, 1920, 22-23; M.G. GLAZEBROOK, *Sunday*, 104; W. RORDORF, *Domenica*, 1010; W.J. SHERZER, *Sunday*, 797-798; JP. JOURNEL, *Dimanche*, 23; C.S. MOSNA, *Storia*, 17-28; W. RORDORF, *Sonntag*, 203-212.270; W. RORDORF, *Origine*, 118-119; M. VUGDELJJA, *Zapovijedi*, 74-76; A. REBIĆ, *Dan Gospodnji u Novome zavjetu i novozavjetno vrijeme*, BS, 40(1970), 11-13.

ni malo
η ημερα
grčkome
me zavje
Ipak smo
jelji da se
uda ud
da u Oik
posljednj
i mrtve
m izričaj
dan zove
vjerni

i krupt
spodari
edu po
su Kris
; dobro
upravlj
ski". U
i I Kor
nedjel
a pose
ljeljom
mašnju
Małoj
azijski
jeruju,
4 uskr

Čini se da je Ignacije Antiohijski već oko g.110. nedjelju nazvao "danom Gospodnjim". Pri tome je samo napisao η κυριακη. Već je on ispisao riječ "dan". Ignacije je bio očito svjestan da njegovi obični čitači znaju što je η κυριακη. Inače Ignacije ističe da se slavljenjem nedjelje kršćani razlikuju od onih koji štuju "subotu". Ljudi napuštaju "subotu" i pristupaju "danu Gospodnjemu" jer im nedjelja pruža "novu nadu". Nedjelja je dan rođenja. U nedjeljni je dan Gospodin ustao od mrtvih i započeo konačni život u svome tijelu i duši. Ali "po njemu" se uspostavio i "naš život". Proistekao je iz Gospodnje "smrti". Stoga Ignacije od kršćana smiono traži da žive "u skladu s danom Gospodnjim". Gotovo da po slavljenju nedjelje mjeri kršćaninovu vjerničku ozbiljnost i zrelost. Kršćanin je tko u život provede nedjelju.⁵

Didache

U svezi s nedjeljom u *Didache*⁶ nailazimo na neobičan izričaj κυριακη κυριου. Izričaj je čudan radi naoko suvišnoga dodatka κυριου. Sama riječ κυριακη već uhodano znači nedjelja. Nije lako odgonetnuti zašto se u *Didache* uz κυριακη dopisalo κυριου. Moglo bi se pomisliti da je to stanoviti simitizam. Možda je ipak točnije da je pisac namjerice uz κυριακη stavio κυριου. On se u svome spisu spori s onim kršćanskim krugovima koji su euharistiju htjeli poput subote slaviti subotom. Da posve jasno rekne kako se kršćani sastaju u nedjelju proslaviti euharistiju i prikazati žrtvu, uz κυριακη dometnuo je κυριου. Neki su čak pomišljali da je u *Didache* riječ o euharistijskoj proslavi uskrsne svetkovine. Ipak se čini točnijim da pisac ima pred očima redovitu nedjeljnu euharistijsku službu Božju kad okupljeni vjernici na zaseban način euharistijom zahvaljuju Bogu za sva dobročinstva.

Kršćanin, doduše, trajno hvali i zahvaljuje Bogu. Ipak to naročito posebno čini nedjeljom. Euharistiju drži sažetkom i vrhunskim oblikom svoje

anche,
gie, 12,
Revela
ROR
he, 25,
'riginé,
ivjetu |

5. *Ad Magn* 9,1; PG, 5,769 A. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 862; J. GAILLARD, *Dimanche*, 952; P.Th. CAMELOT, *Ignace d'Antioche. Lettres*, SC,10, Paris, 1951, 102-103; C.S. MOSNA, *Storia*, 24-24; A. BENVIN, *Nedjelja*, 15-16.

6. *Did* 14,1. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 863; J. GAILLARD, *Dimanche*, 951; W. RORDORF-A. TRUILIER, *La doctrine des douze Apôtres (Didaché)*, Sources chrétiennes (=SC), 248, Paris, 1978, 64-65; J. P. AUDET, *La Didaché. Instructions des Apôtres*, Paris, 1958, 458-467; K. NIEDERWIMMER, *Die Didache*, Göttingen, 1989, 234-235; C.S. MOSNA, *Storia*, 24; A. BENVIN, *Nedjelja*, 15.

zahvalnosti za udijeljene darove. Na milost euharistije uzvraća euharistijom hvale i zahvale. To je smisao svake nedjeljne euharistije. Uskrsna euharistija treba biti zbog svetkovine još radosnija i punija. Ali svaka je nedjelja sjećanje na Kristovo uskrsnuće. Stoga se euharistija svake nedjelje veže uz uskrsnu euharistiju. Možda se složenost euharistijskoga otajstva zrcali u neobičnome izričaju za nedjelju u *Didahe*.

Petrovo evanđelje

Negdje oko g.150. u apokrifnome spisu *Petrovo evanđelje*⁷ čitamo da se nedjelja naziva "dan Gospodnji". Pravo govoreći ni u tome spisu ne piše "dan". To se podrazumijeva. Apokrif je upotrijebio novo skovanu i neprevodivu imenicu η κυριακη. Ona je toliko čitaču poznata da se riječ "dan" kao suvišna ispušta. Taj se nedjeljni dan - i po apokrifu - ne slavi na posebno svečan način jer je dan kada je Gospodin slavno ustao od mrtvih.

Meliton iz Sarda

Poznato je da je Meliton iz Sarda⁸ tijekom drugoga stoljeća sastavio djelo koje je nosilo naslov *Nedjelja*. Sudeći po naslovu čitav je spis bio posvećen nedjeljnoj proslavi. Na žalost, to je Melitonovo djelo u cjelini izgubljeno. Tako nam je propala mogućnost steći cjeloviti uvid u onodobno poimanje nedjeljnoga otajstva. Melitonovo smo izgubljeno djelo spomenuli jer nam se čini neobičnim što je taj drevni pisac osjetio potrebu monografski progovoriti o nedjelji. Melitona u tome pogledu kasnije nitko nije slijedio među ranim otačkim piscima.

Dionizije Korintski

Dionizije u jednome svome tekstu spominje da mu je papa Soter koji je umro oko g. 174. poslao stanovito pismo. On je to pismo pročitao pred svojim vjernicima u nedjelju kada se "slavi sveti Gospodnji dan". Zanimljivo je što Dionizije nedjelju označuje "svetim" danom. Vjerojatno je želio ka-

7. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 862; J. GAILLARD, *Dimanche*, 951; MG. MORA, *Evangile de Pierre*, SC, 201, Paris, 1973, 56-57.62-63.200.

8. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 864.

vati da se nedjelja izdvaja od drugih dana i pripisuje jedino Gospodinu. Gospodin je vlasnik i gospodar nedjelje. Nedjelja je i zato "sveta" da euharistijom posveti kršćane i potakne ih na osobnu svetost.⁹

Latinski pisci

Pisci koji su u Crkvi stali pisati latinski, pišući o nedjelji kao "danu Gospodnjem", naprosto su preveli zatečene grčke izričaje. Stoga se u tih piscima čitaju slijedeći nedjeljni nazivi: *dies dominica*, *dies dominicus* ili jednostavno *dominica* i *dominicus*. Posebice će se ustaliti pridjev *dominica* koji će uskoro postati imenica koja označuje nedjelju.

Tertulijan je uz netom navedene nazive¹⁰ ponekada upotrebljavao izričaj *dominica sollemnia*.¹¹ Tada je prvotno imao pred očima euharistiju, ali i samu nedjelju kada se euharistija slavi. Ciprijan je redovito riječ *dominicum* vezao uz *corpus* i pri tome mislio na euharistiju. Ali je i on znao da riječ "Gospodnji" može podrazumijevati "dan" i tako se odnositi na nedjelju.¹²

Navedena je terminologija drevnih latinskih crkvenih pisaca¹³ značajna i puna smisla. Gotovo se istim riječima označivala nedjelja i euharistija. Tako se već susretom i isprepletenošću istih riječi ukazivalo na duboku povezanost i neodvojivost euharistije i nedjelje. Nedjelja postoji radi euharistije. Euharistija nedjelji pruža najdublji smisao. Usput spominjemo da će romanski jezici od riječi *dominica* stvoriti svoje oblike koji će izricati "nedjelju".

Dan sunca

Poznato je koliki su utjecaj zvježđa na ljudsku zajedničku i pojedinačnu sudbinu priznavali drevni ljudi. U drugome stoljeću prije Krista u Maloj Aziji i Egiptu rijetko tko nije vjerovao da mu usud neumitno ne određuju ne-

9. Usp. H. DUMAINE, *DIMANCHE*, 864; E. DUBLANCHY, *Dimanche*, DTC, 4(1939),1309; G. BARDY, *Eusèbe de Césarée. Histoire ecclésiastique*, SC,31, Paris, 1986, 205, bilj.20; A. G. MARTIMORT, *L'Église en prière*, I, Desclée, 1983,149 bilj. 38.

10. PL, 1,759; PL, 2,99.

11. PL, 2,701.

12. PL, 4,328.

13. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 866-870; C.S. MOSNA, *Storia*, 120-134.

beska tijela. To se osvjedočenje nadasve proširilo u grčkome i rimskome svijetu u stoljeću kada se Krist rodio i neposredno nakon toga. U tome su velikih zasluga imali astrolozi. Grci i Rimljani su svakako htjeli umilostiviti božanstva koja ravnaju zvijezdama. Zato su ih naročito častili. To se posebice ogleda u tome što su pojedine sedmične dane posvetili zasebnoj planeti i njezinu božanstvu. Tako su dan koji se poistovjećuje s našom nedjeljom dodijelili suncu i nazvali ga "danom sunca". To smo naveli kao vjerojatnu pozadinu za kršćanski naziv za ndjelju "dan sunca".¹⁴

U cijeloj kršćanskoj literaturi najprije kod Justina¹⁵ čitamo nedjeljni naziv "dan sunca". Razumljivo je što je Justin, pišući poganima, segnuo za nazivom koji je njima bio poznat za dan u tjednu o kojemu sâm govori. Justin nije osjećao naročitu teškoću kada je nedjelju nazvao nazivom planetarne sedmice "dan sunca". Također je tom zgodom zabilježio da se "svi" vjernici iz "grada" i "sela" toga dana "skupljaju na istome mjestu". Očito je da su to naznake za nedjeljno euharistijsko okupljanje. Usput spominjemo da će se s Origenom pojaviti pojam $\sigma\nu\alpha\xi\iota\varsigma$ i označavati "okupljanje" koje se uspostavlja radi euharistije. Čak će riječ $\sigma\nu\alpha\xi\iota\varsigma$ postati istoznačna s euharistijom. Euharistiju stvara zajednica kao što ni zajednice nema bez euharistije. Kod euharistije se skuplja "grad" i "selo". Kod toga "okupljanja" nestaju sve društvene razlike. Okupljeni su vjernici braća i sestre.

Napominjemo da nedjelju "danom sunca" u rano kršćansko doba¹⁶ naziva Tertulijan.¹⁷ Naziv donekle pozna i Klement Aleksandrijski.¹⁸ To navodi na zaključak da je naziv bio dosta proširen i dobro poznat.

Kršćani su mnogostruko imali razloga svoju nedjelju nazvati "danom sunca". Po izvještaju o stvaranju Bog je u "prvi dan" zapovijedio da bude "svjetlost" i "svjetlost je bila" (Post 1,3-4). Taj "prvi dan" kada se pojavljuje svjetlost koju je Bog prozvao "dan" (Post 1,4) zapravo je naša nedjelja koja se također naziva "prvi dan". Isus Krist je nazvan "suncem" koje dolazi "s

14. Usp. E. OHSE, $\sigma\alpha\beta\beta\alpha\tau\omicron\nu$, ThW, 29 bilj 228; H. DUMAINE, *Dimanche*, 870; M.G. GLAZEBROOK, *Sunday*, 104; E. HERZSCH, *Sonntag*, RGG, 6(1962), 140; W. RORDORF, *Settimana*, 3174-3175; W. RORDORF, *Domenica*, 1007-1008; W. RORDORF, *Liturgie*, 38; C.S. MOSNA, *Storia*, 66-72.

15. 1 Apol 67,3 i 8; PG, 6,429-432. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 870-871; E. DUBLANCHY, *Dimanche*, 956-957; A. WARTELE, *Saint Justin. Apologies*. Paris, 1987, 297-298; C.S. MOSNA, *Storia*, 28; A. BENVIN, *Nedjelja*, 16-17.

16. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 871-872.

17. PL, 1,650; 425-428.

18. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 872.

visine“ (Lk 1,78). Sam je za se tvrdio u nizu znamenitih izreka koje počinju s tajanstvenim ”ja jesam“ da je ”svjetlo svijeta“ (Iv 8,12). Samo usput vraćamo pozornost na vrijednost Isusovih tvrdnji koje počinju s ”ja jesam“. Sve su zabilježene u Ivanovu evanđelju koje se s pravom naziva ”duhovnim“. Dubina i značenje Isusovih izreka o sebi s izričajem ”ja jesam“ dolazi otuda što je Jahve u Starome zavjetu svoje ime naznačio otajstvenom tvrdnjom ”ja jesam“ (Izl 3,14). Kada Isus u Ivanovu evanđelju za se prisvaja izričaj ”ja jesam“ bjelodano na taj način naznačuje da svojim djelom dovršava naum onoga koji se zove ”Ja jesam“. Isus će poput Jahve u Starome zavjetu ostati u svojoj zajednici da je vodi i čuva. Također je izričajem ”ja jesam“ dao na znanje upućenima da posjeduje čast i dostojanstvo koje pripada onome kojemu je ime ”Ja jesam“. Isus je rekao: ”Ja sam svjetlo svijeta“ (Iv 8,12). Očito se ta izreka duboko usjekla učenicima u srce i pamet.

Uostalom, Krist je uskrsnuo u nedjelju. Tako je on koji je svjetlo raspršio tamu koja je smrt. U tome je smislu nedjelja također ”dan sunca“. U nedjelju je ”Sunce s visine“ uništilo svaku tamu. Stoga su narodi koji govore germanskim jezicima bili dobro nadahnuti kada su nedjelju nazvali ”danom sunca“. Ipak nam je red primjetiti da Crkva nije u svoje službene dokumente nikada stavljala kao naznaku za nedjelju ”dan sunca“. U kanonu elvirskoga sabora oko g. 300. čitamo naziv za nedjelju *dominica*, a u kanonu Nicejskoga sabora iz g. 325. η κυριακη.¹⁹

Osmi dan

Opća primjedba

Naziv za nedjelju ”osmi dan“²⁰ za razliku od naziva ”dan sunca“ kršćanskoga je podrijetla. Tu se jedva mogu zamijetiti neposredniji tuđi utjecaji. Kada kršćani žele istaknuti utvrđeno i stalno ponavljanje nedjelje svakih osam dana, rabe naziv ”osmi dan“. Naziv se javlja u drugome stoljeću i veoma brzo širi. Ovdje možemo reći da broj osam posjeduje kao broj stano- vito znakovito zanačenje u Starome zavjetu. Tu označuje što je puno, cjelo- vito i savršeno i što kao takvo približuje božanskome koje je sama savršenost. To donekle razjašnjuje zašto su kršćani nedjelju nazivali ”osmi

19. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 876.

20. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 879-880; J. GAILLARD, *Dimanche*, 958; W.J. SHERZER, *Sunday*, 797-799; W. RORDORF, *Origine*, 119-120; W. RORDORF, *Sonntag*, 271-280; W. RORDORF, *Domenica*, 1010; W. RORDORF, *Liturgie*, 45-46.

dan". Nedjelja im se činila nečim punim, potpunim i savršenim. Oci su u Starome zavjetu zapazili stanovite znakove koji su navijestili nedjelju kao "osmi dan". Nagovještaj su nedjelje vidjeli u osam duša koje su se jedine spasile nakon potopa. Tih je osam spašenika najava spašenih koji se spasenja poglavito sjećaju u nedjelju koja je njihov "osmi dan". Oci su i u činjenici obrezanja²¹ što se obavlja osmi dan poslije rođenja vidjeli najavu nedjelje kao "osmoga dana". Znamo da je obrezanje osnovno za drevni Božji narod. Obrezani obrezanjem postaje član izraelske zajednice i tako stječe puni dio u svekolikim duhovnim i društvenim blagodatima i obavezama svoga naroda. Ali i kršćani imaju svoje obrezanje. To je krštenje koje krštenoga učlanjuje u konačni Božji narod. Nedjelja koja se slavi kao "osmi dan" i to doziva u pamet. Sjeća na krsno otajstvo.

Naziv "osmi dan" donekle utvrđuje odnos nedjelje prema drugim sedmičnim danima. Nedjelja nekako nadvisuje, nadilazi, dovršava i prekoračuje ostale dane. Po Ocima, tjedni dani označuju dane ovoga života i ovoga svijeta. Tih je dana Bog stvorio ovaj svijet i vijek. Stoga ti dani obilježuju vrijeme ljudi i svijeta. Nedjelja je "osmi dan". Radi toga je stanoviti prozor u vječnost, blaženstvo i konačni poredak zbilja. Nedjeljom se slavi Kristovo uskrsnuće kojim je započelo konačno stvorenje. Iz toga je razloga nedjelja "osmi dan". Ne uranja potpuno u stvoreno, ovovremeno i zemaljsko. S nedjeljom kao "osmim danom" počinje završeno što će uvijek biti i trajati. Nedjelja je "osmi dan" jer je znamen i obećanje vječnosti. Nema ništa zajedničko s uobičajenim ljudskim uredbama. Nedjelja kao "osmi dan" posve je nešto drugo nego židovska subota ili poganske ustanove.

Barnabina poslanica

Najstariji svjedok naziva "osmi dan" za nedjelju vjerojatno je *Barnabina poslanica*. Pisac *Poslanice* posebice ističe da se "osmi dan" slavi u radosti i veselju. Samo to nije nikakva svjetovna razdraganost. Riječ je o duhovnoj vedrini i raspjevanosti. Kršćanski je "osmi dan" znak da je počeo novi svijet koji je uspostavilo i ustanovilo Isusovo uskrsnuće.²²

21. Tako npr. sv. Ciprijana obrezanje navodi govoriti o kršćanskome osmome danu: *Ep* 64; Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 882.

22. *Pseud Bar* 15,8-9. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 880; J. GAILLARD, *Dimanche*, 952; P. PRINGENT-R.A. KRAFT, *Épître de Barnabé*, SC, 172, Paris, 1971, 29.188-189; W.J. SHERZER, *Sunday*, 797-799; C.S. MOSNA, *Storia*, 25-26; A. BENVIN, *Nedjelja*, 16.

Tertulijan

Tertulijan također u svojim djelima spominje "osmi dan" kao kršćanski dan koji poganima ništa ne znači. Jedva se može dvojiti da je za Tertulijana "osmi dan" naša nedjelja. Taj dan valja provesti u dubokoj duševnoj radosti. Tertulijan prekorača vjernike koji se u nedjelju jedino obilnije brinu za dobro svoga tijela.²³

Justin

Kršćanski filozof i mučenik Justin²⁴ u par se navrata u svojim djelima²⁵ zaustavio pred "otajstvom" nedjelje koja je "osmi dan". On drži da je to "otajstvo" veoma bogato sadržajem. Nedjelja je "osmi dan" jer je zbog slavljenja Kristova uskrsnuća-uspostava konačnoga rasporeda među stvorenim stvorenjima. Nedjelja kao "osmi dan" u pamet doziva opći sud,²⁶ beskrajnu sreću vječnoga blaženstva kao i vječni počinak koji će biti potpun i neuništiv.

Klement Aleksandrijski

I Klement Aleksandrijski²⁷ je u svome bujnome, slikovitome i dosta nejasnome načinu govora vezao nedjelju kao "osmi dan" uz vječni počinak. Vječni će počinak početi osmoga dana. Stoga je nedjeljni počinak samo vremeniti nagovještaj vječnoga počivanja. Tjedni trud i napor nalazi smirenje i spokoj i nedjeljnome predahu. Životni će napor uroniti u vječno smirenje.

Origen

Origen rado u duhu motri "osminu" koja će uistinu biti beskrajni početak. Ali prije nego započne ta osmina blaženstva i sreće koju predstavlja nedjelja koja se zove "osmi dan" moraju u ovome vremenu minuti jedni za drugima svi krugovi od sedam dana. Očito su Origenu sedmični dani koji

23. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 879.

24. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 881-882.

25. PG, 6,564-565.793.

26. Čak i Grgur Veliki veli da nedjelja kao "osmi dan" naviješta zadnji sud i jopće uskrsnuće. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 960.

27. PG, 9,161.364.368.482. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 881-882.

dosižu vrhunac i kraj u suboti naznaka za vrijeme, a nedjeljni "osmi dan" znamen vječnosti koja dolazi po isteku vremena.²⁸

Hilarije

Hilarije je češće razmišljao o skrivenome i otajstvenome smislu i značenju broja osam koji je vazan uz proslavu nedjelje. Po njemu, osam je znak i izražaj savršenosti koju predlaže i traži čitavo evanđelje. Ta savršenost najprije traži obnovu, dovršenje i preinaku svega što je u čovjeku i svijetu palo, grešno i staro. Iz staroga po obnovi koja je počela Kristovim uskrsnućem koje se slavi svakih "osam dana" nastaje novi i konačni porcdak zbilja. On će kao djelo uskrsne milosti ostati za svu vječnost. Nedjelja kao "osmi dan" predstavlja i predočuje konačni raspored svega što postoji.²⁹

Augustin

Malo je tko među Ocima kao Augustin nastojao proniknuti u otajstvenu vrijednost biblijskih brojeva. Tako se zaustavio i na broju osam radi nedjelje kao "osmoga dana". Augustinu nedjeljni broj osam prije svega i u biti doziva u pamet vječni i blaženi mir i spokoj koji nam je zavrijedio i zaslužio Krist. Po Augustinu, sveukupna je vječnost samo beskrajan i sretna osmina. Nedjelja kao "osmi dan" kršćaninu omogućuje da kroz nedjeljno bogoslužno slavlje već sada dijelom zakoraci u vječnu osminu. Nedjelja je predudjam, zalog i predokus vječnoga osmoga dana.³⁰

Uskrsni dan

U ranoj kršćanskoj teološkoj literaturi³¹ nije rijetkost naići na izričaj "uskrsni dan". To vrijedi za grčke i latinske crkvene pisce. O tome bjelodano svjedoče: Tertulijan, Grgur iz Toursa, Euzebij Cezarejski, Atanazije i Bazilije Veliki. Jasno je da izraz "uskrsni dan" označava dan kada je Krist uskrsnuo. Ali je jednako istina da isti izričaj često, rasprostranjeno i nedvoj-

28. PG. 10,713; PG,12,1624. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 882 i W.J. SHERZER, *Sunday*, 797.

29. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 882.

30. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 883; J. GAILLARD, *Dimanche*, 959-960.

31. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 884-886 i J. GAILLARD, *Dimanche*, 952.

osmi dan“

e smislu i
u, osam je
nedjelje. Ta
: u čovjeku
Kristovim
iačni pore-
t. Nedjelja
što posto-

u otajstve-
n radi ned-
ega i u biti
o i zaslužio
etna osmi-
ljno bogos-
ja je predu-

ii na izričaj
ne bjeloda-
Atanazije i
ada je Kristo
io i nedvoj-

l, Sunday, 797.

beno označava uz uskrсну nedjelju i sve druge nedjelje ukoliko su proslava Gospodnjega uskrsnuća. Vrijednost je takva načiná izražavanja očevidna jer u našoj vjeri zaista sve ovisi o isusovu uskrsnuću. Ovdje se valja sjetiti da je Apostol prosvjetljenom nadahnutošću smiono tvrdio da je kršćanstvo "prazno" (1 Kor 15,14) bez Kristova uskrsnuća. Drugdje je izrijeком povezo naše "opravdanje" (Rim 4,25) uz Gospodinovu pobjedu nad smrću. Stoga su drevni bogoslovi bili nadahnuti kada su neposredno nedjeljni dan nazvali "uskrsnim danom".

Veseli i svečani dan

Rana predaja iznimno rado i učestalo naglašava radosno obilježje nedjeljne proslave. Tako već u *Barnabinoj poslanici*³² stoji da je "radost" znak kršćanske nedjelje. O tome se još opširnije čita u *Didaskalijama*³³ koje potječu iz trećega stoljeća. Tu se o kršćaninu kaže da se u nedjelju "raduje". Kršćanin nedjeljom "uživa". Tada je "veseo". Čak bi "griješio" tko bi nedjeljom "tugovao". Papa Inocent I napominje da uskrсна radost prožima, prosvjetljuje i obasjava svaku nedjelju.³⁴ Petar Aleksandrijski također svojim vjernicima doziva u sjećanje da je nedjelja "dan veselja". Kršćani su nedjeljom radosni jer se tada spominju uskrsloga Krista. Stoga u nedjelju ne smiju biti tužni.³⁵

Dva su vanjska izražaja te nutarnje nedjeljne radosti. Već ih navodi Tertulijan.³⁶ Drugi će ih kasnije ponavljati. Nedjeljom se ne posti. Također se ne moli klečeći. Nedjeljom vjernik preko molitve stvoji uspravno. Bazilije Veliki³⁷ kaže da uspravno stajanje sjeća na to da se Krist kod uskrsnuća uspravio i ustao iz groba. Uspravno stajanje, uz to, pokazuje da se kršćanin na zaseban način usmjeruje prema nebeskome i višnjem. Kršćanin teži prema onome što je "gore" (Kol 3,1). U euharistiji ga svećenik upozorava da "srce" upravi "gore". Kršćanin, doduše, još uvijek živi na zemlji, ali je također već zakoracio u nebesko. Već motri nevidljivo. To ga napunja radošću koja kršćanina prati sve dane. Ipak se ta radost posebice doživljava

³² Pseud Barn 15,9; usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 944; J. GAILLARD, *Dimanche*, 952-953.

³³ Odnosi se na pogl. 21.

³⁴ PL, 20,555-556; PL,56,616.

³⁵ PG, 18,508 B.

³⁶ PL, 2,79.

³⁷ PG, 32,192 A.

u nedjelju kod euharistijskoga slavlja. Stoga je Minucije Feliks³⁸ nedjelju nazvao "svečanim danom". Jednako se izražavao Tertulijan³⁹ tvrdeći da kršćansku nedjelju prati iskrena kršćanska "radost".

Moglo bi se kome pričiniti da upozoravamo na nešto sporedno kada s ranim crkvenim piscima ističemo radosno obilježje kršćanske nedjelje. Nedjelja je iz nutarnjega razloga moralo biti radosna jer je dan euharistijske gozbe. Gozbe nema bez veselja. Kršćansko nedjeljno veselje razlikuje kršćane od ostaloga svijeta. Po Apostolu, "svijet" u sebi nosi kao vlastiti pečat i žig "žalost" (2 Kor 7,10). Tako se nad "tugom svijeta" kao otkupljenje i spas izdiže nedjeljna radost. Radost dokida žalost. Ljudi postaju kršćanima da steknu dio na nedjeljnome veselju.

Dan euharistije

Od novozavjetnih iskona pribivanje i djelotvorno slavljenje euharistije u nedjelju osnovna je značajka kršćanskoga života. Euharistija je bila poglaviti i temeljni oblik bogosložja u ranim stoljećima. Po sebi je bilo jasno da kršćanin u nedjelju slavi euharistiju. Suprotno je bilo nezamišljivo. Stoga dugo nisu postojali nikakvi propisi, zakoni ni odredbe koje bi naređivale da se mora slaviti nedjeljna euharistija. Ali se uskoro pokazalo nužnim da se zakonom progovori u prisustvovanju euharistijskoj nedjeljnoj službi. Na početku četvrtoga stoljeća sabor u Elviri određuje da se iz zajedništva kroz stanovito vrijeme udalji "vjernik koji tri puta uzastopno izostane s nedjeljne euharistije. Pravo govoreći, elvirski sabor u svome kanonu govori o kršćanima koji borave u gradu.⁴⁰ Isti propis ponavlja i Sardički sabor iz sredine četvrtoga stoljeća.

Dan odmora

Dugo je nedjelja za kršćane bila kao i za cijelo onodobno društvo radni dan. Kršćani su u prvim stoljećima bili posvuda društvena manjina. Stoga nisu mogli nametati svoje zakone. Razumljivo je, prema tome, što su drevni kršćani nedjeljnu euharistiju slavili u kasnim poslijepodnevnim satima ili u

38. PL, 3,272.

39. PL, 1,427. usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 960-961.

40. Usp. J. GAUDEMET, *Elvire*, Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique (=DHGE), 15(1963), 326.

nedjelju radeći da
o kada s
lje. Ned-
ske goz-
kršćane
čat i žig
je i spas
nima da

minu zoru. Taj su dan morali obavljati svoje dnevne poslove kao i drugih radnih dana. Osim toga kasno se popodne nametalo i zato što je euharistija "večera Gospodnja" (1 Kor 11,20). Praskozorje je bilo prikladno za euharistiju jer je Gospodin uskrsnuo u osvit zore.

Čini se da su afrički kršćani najprije izborili pravo da nedjeljom ne mogu raditi. To, doduše, nije posve zajamčeno. Ali se stječe takav dojam kada čitamo Tertulijanove spise.⁴¹

Ipak je trebalo čekati Konstantina Velikoga⁴² da g.321. svojom odlukom omogući kršćanima odmor od rada. U najmanju ruku drevni kršćanski povjesničari tako govore i Konstantinu pripisuju zaslugu za nedjeljni predah od rada. U biti Konstantinova će se odluka samo kasnije ponavljati i nadopunjavati. U temelju se neće mijenjati.

Euzebije Cezarejski kaže⁴³ da je Konstantin odabrao nedjelju da u cijelome carstvu bude "dan" koji se na "poseban način određuje za molitvu". Nedjelja se uzima za "glavni i prvi" među svim "drugim" danima. To je "Gospodnji dan" i dan "spasenja". Taj dan valja "provести u odmaranju".

S Euzebijem se u procjeni slaže i Sozomen.⁴⁴ Veli da je Konstantin "donio zakon" kojim je odredio da se "svi moraju uzdržavati od bavljenja poslom" i da "svi moraju služiti Bogu molitvama". Sozomen dodaje da je Konstantin častio nedjelju jer je "toga dana Krist uskrsnuo".

Konstantinova je odluka bila neobično važna za kršćane. Ipak nije nešto što bi izlazilo iz povijesnih okvira kada je donesena. Konstantin je, uglavnom, dao kršćanima što su u ono doba već imali drugi. I srugi su posjedovali neki odličniji religiozni dan koji su posvećivali i odvajali da počaste svoja božanstva. Obično toga dana nisu radili da mogu dostojno obaviti svoje kultske dužnosti.

Inače se zna da Grci nisu posjedovali čvrsto utemeljeni i nepomični dan kada se posebice posvećuju molitvi i čašćenju svojih bogova. Ipak je u drevnoj Grčkoj bilo više svećanih dana kada se javno odlagao rad. Tada su robovi odmarali, škole su bile zatvorene, sudovi nisu poslovali, a ban-

41. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 943.

42. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 945-946; J. DUVAL, *La Doctrine de l'Église sur le travail dominical et son évolution*, MD, 83(1965), 109; A.E. SUTHERLAND, *Sunday Legislation*, NCE, 13(1967),802; M.G. GLAZEBROOK, *Sunday*, 105.

43. PG, 20,1165.

44. PG, 67, 880-881.

karski se rad odgađao. Rimljani su poznavali cjelodnevni odmor od rada. Taj su dan poćinka kao naroćito vrijeme smatrali iskljućivim vlasništvom bogova. Na dan odmora u znak svećanog raspoloćenja prirećivali su športska natjecanja. Državni su dan odmora morali svi poštivati. Tada su se obustavljali svi državni poslovi osim sakralnih. To se posebice odnosilo na sudstvo i vojne pohode. Robovi na dan odmora nisu radili. U taj šiiri grćki i rimski okvir treba smjestiti Konstantinovu odredbu da se u njegovu carstvu nedjeljom ne smije raditi.⁴⁵

Crkveni su se zakoni⁴⁶ o nedjeljnome poćinku javljali polako. U djelu koje nosi naslov *Apostolske konstitucije* traži se od robovlasnika da robove oslobode rada subotom i nedjeljom da se u crkvama mogu upućivati u vjeru i poboćnost. Sabor pak održan u Laodiciji između g. 343. i 381. u svome kanonu zahtjeva da se vjernici "koliko je moguće" uzdrže nedjeljom od rada. To će im omogućiti nedjelju proslaviti krććanski. Tako se postupno među krććanima zakonski utvrćivao nedjeljni poćinak. Ipak će proći mnogo vremena da se propisi o nedjeljnome odmoru u Crkvi potpuno, jasno i podrobno utvrde.

Krććanima je jamaćno trebao odmor od dnevnih napornih poslova da kao i drugi ljudi obnove tjelesne i duhovne snage. Ali im je u nedjelju poćinak takoćer bio nućan da mogu prisustvovati nedjeljnoj euharistiji. Euharistija je veseli i radosni ćin koji se ne moće slaviti uz naporno i mućno tjelesno naprezanje. Osim toga, crkveni su Oci nedjeljnome odmoru pripisali joć dublje znaćenje i smisao. On je za njih znamen, predokus i uvod u vjećni odmor beskrajnoga blaćenstva. Takoćer su Oci upozoravali da nedjeljni poćinak mora pratiti dućevno osloboćenje od svakoga grijeha. Nedjeljni odmor tijelo oslobaća napora i umora od truda, a duću rasterećuje od bremena koji nju mući i tićti. To su razni grijesi kojih se ćovjek mora osloboditi kroz nedjeljno bogoslućje.⁴⁷

Jedva se moće sumnjati da hrvatska rijeć "nedjelja" ne dolazi od "ne djelati". Prema tome, taj se dan u tjednu naziva "nedjelja" jer se tada "ne djelala". Nedjelja je, drugim rijećima, prozvana po nedjelovanju. Radi toga što

45. Usp. F. STEINMETZER, *Arbeitsruhe*, RAC, 1(1950),590-591.

46. Usp. E. DUBLANCHY, *Dimanche*, 13,11; M.G. GLAZEBROOK, *Sunday*, 104-106; F. STEINMETZER, *Arbeitsruhe*, 593.

47. Upozoravamo da u ćlanku pojam "Crkveni otac" ne uzimamo uvijek u posve preciznom smislu rijeći nego šiire kako se to uobićajeno rabi u obićnome govoru. Inaće je pojam "Crkveni otac" u patologiji posve odrećen i omećen.

U taj dan ne posluje nego odmara i počiva, on se naziva nedjeljom. Na prvi pogled čini da su naši predci zbog nečega sporednog nedjelju nazvali nedjeljom. Dok je taj dan za druge, prvi dan, dan Gospodnji, osmi dan ili dan sedmi, za nas je dan kada se ne radi. Ali treba primijetiti duboko vjersko značenje odmora koji se obistinjuje nedjeljnim nedjelovanjem. Čovjek se poslije radnih tjednih dana odmara i počiva jer je Bog "počinuo od svega što je stvorio" (Post 2,3). Odmorom čovjek nasljeđuje svoga tvorca. Čovjek je Božja slika kada djeluje i kada počiva. Nedjeljni je početak uvođenja u vječni pokoj. Rad je sredstvo. Odmor je cilj. Na kraju će se uspostaviti vječna harmonija. Ali odmor u Bogu nije dokona dosada već harmonija koje usređuje. Ono je beskonačno i beskrajno kao što je neizmjeran Bog koji se motri. Smijemo zaključiti da i hrvatski naziv "nedjelja" može imati veliku vjersku vrijednost i upozoriti na bitnu sastavnicu nedjeljnoga života.

Subota i nedjelja

O suboti je mnogo govora u Novome zavjetu. Čak se zna reći da židovska nedjelja nije ništa drugo nego preinačena židovska subota. Svaka-ko nije točno. Ipak radi iznimne važnosti subote u židovskoj religioznosti i u povijesti religija, nešto se duže kod nje zaustavljamo. U izraelskoj je vjerskoj i bogoslužju ulogu subotnjega opsluživanja nezamjenjiva i nenadoknadi-va. Čišćenje subote uz obrezanje obilježuje istinskoga Izraelca koji punom dušom vjeruje u Boga. Izraelac drži da ga štovanje subote čisti, čuva i opravdava. Značenje se i sadržaj izraelske subotnje proslave ne da ničim zamisliti osim starozavjetnom objavom.

Korijen riječi

Dugo su stručnjaci istraživali⁴⁸ zašto su Židovi svoj osnovni sveti dan nazivali subotom. Uza sav dugi napor istraživanja na postavljeno se pitanje i punom sigurnošću i zadovoljstvom nije ni do danas našao pravi odgovor. Istina je i nerazmrsiva zagonetka pojava riječi subota.

48. Usp. E. LOHSE, *σαββατον*, 2-3; M. VUGDELJIA, *Zapovijedi*, 57-64.72-81; A. REBIĆ, *Dan*, 5-7; W. RORDORF, *Sonntag*, 46-151; W. RORDORF, *Origine*, 104-110; J. BRIEND, *Sabbat*, DBS, 10(1985), 1133-1135.1169.

Već su davni kršćanski pisci htjeli korijenski rastumačiti pojam subote. Toga su se posla prihvatili Teofil Antiohijski⁴⁹ i Laktancije.⁵⁰ Obojica su mislili da riječ subota dolazi od broja sedam. Čak su neki tumači i kasnije pristali na to tumačenje. Danas je posve napušteno kao nepouzđano i neutemeljeno. Isto se mora reći za pojašnjenje koje drži da subota dolazi od dva puta umnoženoga broja sedam. Tumači su napokon zaključili da riječ subota nema nikakve korijenske sveze s brojem sedam. Subota nije nazvana subotom jer je sedmi dan.

Bilo je pokušaja da se riječ subota rasvijetli pomoću hebrejskoga glagola koji znači "prestati" i "zaustaviti". Taj se glagol susreće u hebrejskoj Bibliji nekih sedamdeset i tri puta. Valja reći da sama Biblija izriječom ne dovodi u vezu spomenute riječi. Stoga su neki istraživači nastojali riječ subota razjasniti polazeći od arapskoga. Kod toga su se pozivali na riječi koje znače "rasti", "uvećavati" i "paliti vatru". Ipak se tumači najčešće okreću prema Babilonu kada traže vanbiblijsko tumačenje riječi subota. Tu se susreće imenica gotovo istoga oblika. Unatoč tome, postoji razlika između babilonske i izraelske subote. U Babilonu je subota ovisila o mjesječevim mijenama i zati nije imala strogo utvrđeni dan. U Izraelu se subota vraća svakih sedam dana. Usprkos tome, ne može se isključiti da je u vrijeme što prethodi Mojsiju babilonska subota posredno mogla nadahnuti naziv izraelske subote. Jamačno će se još dugo tražiti što zapravo znači riječ subota. Kada bismo to znali, smjesta bismo uočili odnos između subote i kršćanske nedjelje. Znali bismo da li je naziv subota imao utjecaja na kršćanske nazive za nedjelju.

Podrijetlo subote

Subota kao religiozna uredba⁵¹ zacijelo je iznimno starodrevna. Stječe se dojam da je u ovome ili onome obliku prethodila izraelskome narodu. Istraživači su se dosta trudili unići u trag počecima subotnje svetkovine. Sve što su u tu svrhu iznijeli uglavnom je sporno i pogodbeno rečeno.

Po nekima, Izraelci su od Kenita preuzeli subotu i ispunili svojim vjerskim sadržajem. O tome bi ostali stanoviti tragovi u Bibliji. Keniti su bili

49. *Ad Aut* 2,12; PG, 6, 1069; J. SENDER - G. BARDY, *Théophile d'Antioche. Trois livres d'Autolytus*, SC, 20, Paris, 1984, 93 bilj. 1.

50. *Div Inst* 14; PL, 9, 781-782.

51 Usp. J. BRIEND, *Sabbat*, 1135-1137; E. LOHSE, *σαββατον*, 2-3; E. OTTO, *Feste und Feiertage*, TRE, 11(1983), 103-104.

lovači. Kovali su "bakar i željezo" (Post 4,22). Poznavali su subotnju zabranu da se subotom "skuplja drvo" (Br 15,32) i njime pali vatra u svrhu kovanja. Ta bi zabrana mogla biti jezgra subote koju su prigrlili Izraelci.

Iznimno se često pomišlja na drevni Babilon kada se istražuju mnogi čimbenici na izraelsku subotu. U Babilonu je postojala svetkovina u čast punog mjeseca i slavila se svakoga petnaestoga dana u mjesecu. Taj se dan nije radilo. Vjerovalo se da toga dana rad ne bi uspio već bi bio na štetu. Prouzročio bi nesreću. Također se toga dana činilo pokoru i molilo. Umazanostima su se u hramovima prinosile žrtve da im se srce umekša prema ljudima. I naziv je za tu svetkovinu veoma bliz hebrejskoj riječi za subotu. Ipak se sve to možda dađe razjasniti ako se pretpostavi stanoviti prasemitski korijen iz kojega je potekla babilonska i izraelska svetkovina.

Još spominjemo samo kanaansku hipotezu. Danas se veoma rado zastupa. I tu se polazi od proslave punoga mjeseca. Ta se proslava označavala riječju iznimno bliskom hebrejskoj riječi za subotu. Povezanost pak izraelske i kanaanske povijest dobro je poznata iz same starozavjetne Biblije.

Smisao subote

Pravo govoreći, bila bi prevelika smionost i odvažnost⁵² tko bi htio kratko, sažeto, cjelovito i jasno iznijeti sav religiozni sadržaj vezan uz židovsku subotu. Moguće je, usput, samo nabaciti i dotaknuti tek nekoliko stvari što se redovitije ističu kada se govori o složenome značenju židovske subote. Uostalom, to smo već ponešto istaknuli.

Izrael subotu slavi potpunim odmorom, molitvom i bogoslužjem. Subota Izraelca sjeća na Božje djelo stvaranja i na to da je Bog poslije stvaranja svijeta "počinuo" (Post 2,3). Jahve je subotu blagoslovio i posvetio. Stoga subota pripada samo njemu. Ne smije služiti ljudskoj materijalnoj koristi i pohlebi. Izraelac u subotu ništa ne radi. Tako nasljeđuje Božji način postojanja. Subotnji odmor zapravo samo upozorava na zadnji odmor koji je u Božju i koji Bog pruža. Subotnji je odmor uvod i sadašnje dioništvo na eshatološkome počinku i na onoj beskrajnoj suboti koja čeka čitavo

⁵² Usp. J. BRIEND, *Sabbat*, 1169-1138; E. LOHSE, *σαββατον*, 2-3; E. OTTO, *Feste und Feiertage*, *Theologische Realenzyklopädie* (=TRE), 3(1978), 616; F. NÖTSCHER, *Sabbat*, *ThK*, 9(1964), 188-189; J. CADET, *Repos dominical et loisir humain*, MD, 83(1965), 88-89; W. RORDORF, *Liturgie*, 30-36; D. KELLERMANN, *Heiligkeit*, TRE, 14(1985), 710; L.A. HOFFMANN, *Gebet*, TRE, 12(1984), 45. J. GAILLARD, *Dimanche*, 950-951.

čovječanstvo. Ali subota Izraelca ne sjeća samo na Božje stvaralačko djelo već isto tako na sveukupni Božji zahvat u izraelsku povijest. Čak je nagovještaj mesijanskoga vremena i čina cjelovitoga otkupljenja. Izraelac u subotu Boga slavi i Bogu se zahvaljuje što je stvorio svijet i što je Izraela izveo iz egipatskoga ropstva i s njime sklopio savez. U subotu se svatko oslobađa spona rada, truda i umora. Subotom svatko postaje duhom i tijelom slobodan.

U Izraelu se subota isključivo posvećuje Bogu. Subota pripada Jahvi. Time Izrael želi izraziti da je Bog posvemašnji vlasnik svega što postoji. Pod Božjom je vlašću čovjek, povijest i priroda. Sve je Božje kao što je njegova subota. Bog je subotu dao čovjeku da toga dana ispovijedi svoju potpunu ovisnost o njemu. Subotu prati molitvama i bogoslužna blistavost, razdraganost i duboko slavlje. Subota je prožeta mirom i spokojem.

Odnos između subote i nedjelje

U Novome zavjetu ne nailazimo na nikakvo svjesno uspoređivanje židovske subote i kršćanske nedjelje. Jasno je da nedjelja barem neznatnim dijelom⁵³ stoji pod stanovitim utjecajem subote iako je nedjelja izvorno djelo vlastitoga smisla i nadahnuća. Subota je sedmično bogoslužno čašćenje Boga. To je i nedjelja. Subotu je označavao prestanak rada. To je od Konstantinova vremena značajka i nedjelje. Kršćani su u drugome i trećem stoljeću smatrali da je subota bila nagovještaj i priprava za nedjelju. Subota je u nedjelji stekla svoje dovršenje i konačni cilj. Oci su dugo vremena subotu rado tumačili tipološki.

Iz prethodnoga nije teško ustanoviti da naš rad vremenski ne prelazi doba Leona Velikoga. Isto se tako bez muke uočava da u radu nismo vodili računa o bogoslužnoj proslavi nedjelje. Nama je prvenstveno bilo stalo uočiti kako se u drevno doba nedjelja teološki shvaćala i tumačila. Na žalost, u tu svrhu u prvim stoljećima nema izobila štiva. Stoga smo uglavnom razglabali nedjeljne nazive. Ali i tu smo se morali udaljavati od navodnih vrela koja zaista škrto pojašnjuju nedjeljno otajstvo. Ipak smo se radom osvjedočili da je nedjelja za drevne kršćane bila temeljna i osnovna mogućnost da izraze svoju vjeru u Boga i očituju svoju ljubav prema bližnjima.

53. Usp. H. DUMAINE, *Dimanche*, 916-943; . LOHSE, *σαββατον*, 31-32; J. GAILLARD, *Dimanche*, 950-951.957-958.